

CANT DE LA HOST D'IGOR', IGOR' FILL DE SVJASTOSLAV, NET D'OLEG

TRADUCCIÓ I NOTES
D'ALFONS OLIVARES I NIQUI

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

A la meva família molt estimada: Rosa, Vladimir,
Merixell i Ariadna que són ahora suport i estímul.

A la meva Catalunya i a la Rússia eterna.

El camí de la veu a la lletra. Sobre el Cant del Príncep Ígor

A finals del segle XII, a les llunyanes terres de l'Est d'Europa, a la aleshores anomenada Rus, un autor desconegut escrigué l'obra que fins avui es considera el monument de la literatura russa antiga: el *Cant del príncep Ígor, Slovo o polkú Ígoreve* (que d'ara endavant anomenarem *Slovo*). Una obra que, pel seu valor literari, lingüístic, històric i cultural, és comparable amb altres cants èpics europeus com el *Cantar de Mio Cid* o a la *Chanson de Roland*. Un cant o poema èpic emparentat amb la tradició medieval europea i, com altres mostres d'aquesta, basat en un episodi històric real, que gira entorn de la sort tràgica d'un heroi de la qual l'anònim autor pretén oferir una lectura patriòtica. Un cant que, com és obvi, pertany a la cultura escrita, però en el qual és evident una clara empremta oral, tant pel llenguatge, com per la visió del món que, en clau poètica, recull l'autor a partir del folklore i la cultura precristianes.

Com molts romàntics, atret per les obres antigues, el «mece-nes i amant de l'antiguitat» comte A. I. Musin-Puixkin va trobar el 1795, en un document adquirit al monestir Spasso-Iaroslavski, un manuscrit en el qual es cantava la campanya d'Ígor Sviatoslàvitx (Ígor fill de Sviatoslav), príncep de Nóvgorod-Séverski, contra un poble nòmada del sud. El text des del principi va sorprendre per la seva bellesa i perfecció formal, que s'emparentaven, d'una banda, amb les cançons de gesta europees i, per una altra, amb la tradició oral.

Ja el 1797 l'escriptor i historiador Nikolai Karamzín va cantar les excel·lències de l'*Slovo*, i va comparar el cant amb «els millors fragments del d'Ossian». Un any abans se'n va fer una còpia per a l'emperadriu Catalina II la Gran i el 1800 es va publicar per

primera vegada la versió moderna del text. En la presentació de l'*Slovo*, els autors, amb la intenció de ressaltar la importància de l'obra, la van comparar amb la d'Ossian, afegint: «perquè també els nostres herois antics van tenir els seus bards que van cantar la glòria d'aquells».

Recordem que eren temps de descobriments, és veritat, però també de falsificacions. Cada poble, cada nació desitjava ennoblir el seu bressol patri amb troballes de documents i obres com més remotes millor. El descobriment de la falsificació que Macpherson va perpetrar el 1760 sobre els suposats cants del llegendari Ossian va contribuir a posar en dubte l'autenticitat d'altres obres, i entre elles l'*Slovo*, enaltit per Karamzín i els autors de la versió moderna del cant medieval.

L'incendi de Moscou durant l'ocupació napoleònica el 1812 va destruir la biblioteca de Musin-Puixkin i amb ella l'únic original de l'obra, fet que no va fer més que augmentar els dubtes sobre el seu veritable valor. El manuscrit, a més d'haver-se pogut presentar com a prova de la seva autenticitat, hauria permès desfer les malifetes realitzades pels aprenents de traductors, que ens n'han llegat una versió aproximada i plena d'errors.

Tot això va contribuir a sospitar sobre l'autenticitat de l'*Slovo* i a buscar, primer, entre els seus descobridors, i més tard en temps més remots, el «veritable» autor de l'obra.

* * *

Com s'ha dit, l'*Slovo* es basa en un episodi real, la campanya que Ígor Sviatoslàvitx, príncep de la vila de Nóvgorod-Séverski, va emprendre el 1185 contra els polovtsí o polovians, un poble nòmada de les estepes del sud que en les seves expedicions atacava les ciutats russes.

Després de les victorioses operacions de càstig realitzades pel Gran príncep de Kíev Sviatoslav contra els invasors «pagans», Ígor, tal vegada impulsat per l'ànsia de glòria que un any abans no va voler compartir amb el Gran príncep –perquè ens trobem ja en el període de la decadència de Kíev i de constants lluites entre els prínceps– la primavera de 1185 es va internar amb uns 6.000 homes a les estepes del sud «a la recerca de glòria i de botí».

El Cant narra a la seva manera la contesa. En una primera trobada, Ígor va aconseguir una victòria que, no obstant això, va ser

passatgera. Recobrat del primer encontre, l'enemic va derrotar les hosts russes i va capturar el príncep. Finalment Ígor aconseguirà fugir i el cant conclourà amb un final feliç i amb l'única i inexcusable referència a Déu i a la seva església.

Fins aquí el nucli argumental de l'obra. Però entrem en matèria i esbossem una primera aproximació al text. Estem davant d'un escrit en el qual, en primer lloc, es reuneixen els trets generals de la literatura russa: un cant basat en un fet històric real a través del qual s'alimenta la consciència nacional del poble; un poema amb un referent clar a la realitat, a diferència del vol de la fantasia i la imaginació que ja emergeix en altres literatures, i, finalment, una obra en la qual es reflecteix el combat, tant en la pròpia llengua com en l'àmbit de l'esperit, entre la visió i l'expressió popular (pagana i oral) i la visió del món i l'expressió «cult» (cristiana i escrita). En aquest últim aspecte, hem de dir que del combat surt clarament vencedor el món pagà i l'expressió de l'epos popular, aspecte aquest tal vegada el més innovador de l'*Slovo*, però no pas l'únic.

Quant al seu objectiu, no és una obra que desentoni d'altres similars: la seva «utilitat» per a l'època és clara, com ho és la fi que l'autor persegueix. La novetat consisteix en la manera en què aquest es proposa aconseguir-la. Tot en el Cant sembla voler-se mostrar com a verídic i, no obstant això, encara que l'autor en un legítim exercici d'engany ens digui que ens narrarà la veritat dels fets i no una cançó o poema, els esdeveniments històrics apareixen estilitzats, com clarament hiperbolitzats els seus herois. Perquè, després de mostrar-nos «fidelment» els fets, l'objectiu cap al qual tot sembla confluïr en l'obra és provocar en el lector un sentiment de dolor davant la derrota i el captiveri del seu heroi i, a través de la tristesa que se'n transmet en les reflexions del gran príncep i en la veu lírica de l'esposa d'Ígor, fer una crida a la concòrdia i a la unitat entre els prínceps russos, que, com narra l'*Slovo* i la història no ignora, es trobaven en constants disputes i guerres. L'autor té clar el seu propòsit i posa en funcionament tots els recursos poètics al seu abast per a aconseguir-lo: cridar a la unitat dels russos enfront d'un enemic comú, els infidels de l'estepa.

Tenen raó els crítics de l'*Slovo* en assenyalar que, no sols la destacada presència d'un autor i d'un estil personal, tot és sorprenent en aquesta obra. Fins llavors no es coneixia i trigarà

segles a aparèixer una obra amb una càrrega poètica tan poderosa, impacte que s'expressa des de la tasca de modelar el material del text, la paraula, fins a la manipulació del tempo narratiu, o la subtil capacitat de l'autor per a transmetre el sentiment i la càrrega lírica, desconeguts en la hieràtica literatura medieval. La voluntat d'emocionar el lector (i d'encaminar-lo així cap al missatge de l'autor) es construeix amb una cosa tan nova per al seu temps com un tempo narratiu que ens impulsa cap a la desfeta.

La trama flueix cap al funest final i així la derrota del pobre Ígor se'ns alça com la derrota de tota la Rus. Els laments del Gran príncep en el seu Kíev i finalment el plor de Iaroslavna, l'esposa d'Ígor, semblen empènyer el lector vers uns estat d'ànim ideal per a deixar-li anar les conclusions polítiques. Així passem del Cant d'un fet que, després d'adquirir la magnitud d'una tragèdia –recordi's les cançons de gesta europees– ens acosta a la interpretació d'aquests. La constant sensació de perill que l'autor crea amb el quadre natural que acompanya l'acció ens impulsa a participar de la idea de l'autor: és tota la Rus la que es troba en perill; i, finalment, el dolor i la dissort que plasma l'autor en plantes, animals i humans inclina, com les branques del salze, a compartir aquest sentiment que forja el cantor: el plor i els laments per la sort del príncep es transmuten en un plor per la terra russa.

No són aliens a l'autor altres recursos de l'art del seu temps, procediments d'expressió que subratllen l'ambivalència, el joc doble, dels protagonistes, perquè tots, com en les creences paganes, formaven un tot, en el qual forces contraposades movien el destí de l'heroi. Així la blanca llum del sol es contraposa al negre, l'eclipsi anunciador —com el cel encès— de la desgràcia i el dolor. El vermell, que en rus és sinònim de bellesa, en sintonia amb el sentiment d'orgull i honor, és al seu torn el color de la sang, de la mort...

La tragèdia heroica s'aconsegueix través de la hiperbolització dels herois, que se'ns apareixen com a prínceps valerosos. Aquestes figures perfectament incardinades en l'èpica cavalleresca, elevades en el seu tràgic heroisme, aprofundeixen encara més el contrast amb la derrota, una derrota més dolorosa per al lector que descobreix pels seus propis mitjans que, malgrat l'heroisme dels seus protagonistes, aquests són vençuts... per culpa de la seva desunió.

L'autor no destaca —com acostuma a mostrar-se a les cròniques i en els textos religiosos— les qualitats cristianes dels prínceps, sinó les seves virtuts guerreres: símbol de tota la Rus que tanca el pas a l'invasor. Però, i aquest és un altre tribut al realisme de l'obra, les figures dels prínceps, emparentades amb els *bogatirs*, els llegendaris cavallers de les bilines, per la seva imponent aparença, no obstant això, quan lluiten no tenen res de sobrenatural, ni cristià, ni pagà.

L'autor es proposa a l'*Slovo* un objectiu molt semblant al que es planteja la veu popular en les bilines: vol despertar el desig d'unitat, la necessitat d'abandonar les picabaralles i els greuges mutus, tan funestos per a un país fragmentat, enfrontat entre si i desunit contra un enemic comú.

Si hem de parlar de la Natura, tan important en l'*Slovo*, La seva representació als cànons de la literatura religiosa, i com es pot veure a les icones russes, se'ns apareix com un mitjà auxiliar, com un decorat que serveix, en tot cas, per mostrar la bellesa de la creació divina, o, en menor mesura, l'esplendor de la terra russa, o, a vegades, per «acompanyar» en el dolor i en l'alegria. Ben al contrari succeeix a la tradició oral i també a l'*Slovo*. En aquest Cant, com en els contes o les bilines, el paisatge, els animals, els elements —tota la Natura— exerceixen un paper protagonista important. La Natura —l'estepa, els camins, el riu, els animals, el Sol—, a més d'acompanyar l'acció, hi intervé, s'hi fon com un heroi més amb ella, és protagonista dels esdeveniments.

Aquesta Natura, descrita amb realisme i versemblançat, exerceix a la vegada, igualment com en el folklore, un paper simbòlic en l'obra. L'eclipsi, els animals, les aurores sagnants..., la Natura tota es fon amb l'home, avisa, anuncia el tràgic final amb l'eclipsi; tota ella està atenta i alarmada, però abans del combat calla... I amb la derrota els arbres s'inclinen de dolor...

Fins i tot la fugida d'Ígor, la descripció realista de la fauna i el paisatge es fonen amb el paper màgic que els animals exerceixen com a criatures que la mare Natura envia en auxili del fugitiu. En canvi, com a resultat lògic, en les cròniques que recullen la fugida d'Ígor, aquest aconseguieix la seva comesa gràcies a la intercessió de l'Altíssim.

Així, doncs, la genialitat literària de l'autor consisteix a aconseguir que, a través d'uns quadres en els quals res sembla màgic o fantàstic, a través d'unes escenes fidels a la realitat, l'elecció

d'aquestes, la selecció dels quadres, subratlli el paper de la Natura en els fets que es narren, tal com sol passar en la lírica popular. Així, gràcies a l'art de l'autor, la realitat, perfectament identificable i gens arquetípica, es torna metàfora, símbol; fet capital que, d'una banda, expressa en la manera del pensar de l'autor el nexa íntim que fon l'home amb la Natura i, per un altre, mostra en la manera de crear d'aquell el do subtil de convertir el fet real en metàfora; la realitat, en símbol, i el material històric que recull, en un inusitat quadre artístic, en una obra d'art.

Un altre nexa d'unió amb el folklore i la tradició pagana el constitueix la voluntat de l'autor de renunciar, sempre en la ficció literària, a una visió del món i a una història cristiana, en favor de la pagana. Ignorant la didàctica cristiana, l'autor no explica els fets com a fruit de la voluntat divina —sigui benvolent o irada—, perquè l'autor no es proposa moralitzar, sinó despertar el sentiment del valor; vol unir els defensors de la terra russa; no crida al penediment o a la resignació, sinó a la lluita i a la unió. Vol cantar el valor i el dolor dels guerrers i del poble: «plora la terra russa».

D'aquí, a semblança dels bogatirs de les bilines, la idealització èpica dels valerosos russos i la representació hiperbòlica dels herois, dels combats. I d'aquí també, l'element líric que impregna la Natura, força animada que participa en la sort de la terra russa: lluita contra els enemics, avisa i protegeix el seu heroi, i «viu» amb els fets.

I, finalment, d'aquí també, la raonable actitud dels copistes que, després de donar l'esquena a aquest *Cant* paganitzant i sospitós pels seus antecedents precristians i populars, finalment el van ignorar; desídia, prudent sospita o rebuig que van fer possible que aquest «salt gegantesc en la literatura russa, aquesta autèntica obra d'art de les lletres russes» —en paraules de Puixkin— desaparegués del panorama literari.

Segons sembla, llavors com avui, els homes no llegien massa, en qualsevol cas no van escoltar el missatge que a través de l'*Slovo* volia transmetre'ls aquell desconegut home culte, coneixedor de la realitat política del seu temps, d'aquell escriptor amant de la seva terra, del folklore i de la mitologia russa. Pocs anys més tard van arribar a Rússia els mongols i van devastar tot el Sud d'aquesta terra que seguia embardissada en constants lluites intestines.

El centre polític i cultural es va desplaçar cap al Nord, i van desaparèixer per llargs segles entre el foc i la molsa de l'oblit

grans tresors de l'art i de la cultura de la Rus kieviana. I va anar a raure als monestirs del Nord, on es van trobar els manuscrits de les obres medievals que coneixem avui miraculosament copiats els segles XV i posteriors.

Entre elles, es va rescatar un altre cant emparentat amb l'*Slovo*, la *Zadónxina*. L'obra canta la victòria que el 1380 van aconseguir els russos en la batalla de Kulikovo. Es tractava de la primera victòria important que els russos van aconseguir contra els mongols, victòria que si bé no marca el final del «jou» mongol, sí que representa un punt d'inflexió en el domini tàrtar. El sorprenent d'aquest cant és que constitueix gairebé la versió invertida de l'*Slovo*. La *Zadónxina*, a diferència de l'*Slovo*, canta una victòria. Però el més sorprenent és que l'autor —que en aquesta ocasió ens dona el seu nom: Sofroni de Riazan— s'expressa sobre els contendents en termes que podríem denominar simètrics o invertits. Per exemple, si en l'*Slovo* l'eclipsi és l'anunciador de la derrota russa, a la *Zadónxina* el sol que cega l'enemic és el que porta la victòria al rus Dmitri, i els mals auguris d'Ígor es traslladen al derrotat khan tàrtar Mamai...

Com és lògic suposar, els detractors de l'*Slovo* van veure en la *Zadónxina* el model que va seguir el possible plagiari; en canvi, els defensors de la seva autenticitat, van apostar per la —al nostre entendre— més assenyada interpretació segons la qual va ser el suposat autor de la *Zadónxina* qui es va inspirar a la fi del segle XIV o principis del XV, seguint les petjades fresques del *Cant* sobre la derrota d'Ígor, a l'*Slovo*.

Com ens assenyala, Alfons Olivares, l'autor de la traducció i de l'estudi introductori, s'han escrit nombrosos treballs en els quals, des d'un enfocament textològic o, com en el cas de Puixkin, des de la sensibilitat de l'artista, savis i poetes han defensat l'autenticitat del *Cant* d'Ígor. I, malgrat tot, diguem que sí que existeixen proves materials que demostren que almenys una cosa semblant a l'*Slovo* es va escriure amb anterioritat a la *Zadónxina*. En el segle XIV, però, abans que es produïssin els fets que inspiren la *Zadónxina*, és a dir el *Cant* de Més enllà del Don, un monjo anomenat Domid, en una de les còpies de l'Apòstol, llibre que recull els Fets dels Apòstols, es va permetre la llicència d'expressar el dolor de la terra russa en els mateixos termes que ho feu a la fi del segle XII l'autor de l'*Slovo*.

Com s'explica llavors que l'*Slovo* desaparegués, que el rastre

d'aquest monument medieval només es descobrí i per poc temps en una còpia del segle xv i només a la fi del segle xviii? Abans ja hem aventurat alguna de les possibles causes. Però, recollint l'opinió de Dmitri Likhachov, estudiós i traductor de l'obra, direm que va desaparèixer, primer, com tal vegada van desaparèixer moltes altres creacions literàries i artístiques entre les flames que encenien els guerrers russos, mongols, polovians, teutons, magiars o polonesos al seu pas per les terres russes; va desaparèixer gràcies a l'esperit ortodox, intolerant, insensible i moltes vegades ignorant dels homes. L'església, la defensora de la fe i també de la identitat cultural «ortodoxa» del poble rus, prou en tenia amb salvar de les flames i de l'oblit les seves obres més estimades.

Cultura russa i religió ortodoxa van ser sinònims durant segles, i a aquesta cultura li era estrany —i fins i tot advers— allò que ens ha arribat en la forma d'aquest monument miraculosament salvat de l'art literari rus, art que deu tant al suport que els evangelitzadors van portar a Rússia, la llengua escrita dels textos fonamentalment religiosos —cultes i piadosos—, com a l'art ancestral, imaginatiu i lúdic, sonor i màgic del poble.

RICARD SAN VICENTE
Barcelona, març de 2020

Índex

EL CAMÍ DE LA VEU A LA LLETRA, PER RICARD SAN VICENTE	7
NOTES PRÈVIES	15
INTRODUCCIÓ	19
Història del manuscrit	19
Autenticitat	20
El context històric rus als segles XI-XIII	22
Perspectiva històrica del <i>Cant de la host d'Igor'</i>	27
La figura d'Igor' a les cròniques	27
Els fets històrics al <i>Cant</i>	28
PERSPECTIVA LITERÀRIA DE L'OBRA	31
El gènere literari	31
Els personatges	34
El fet religiós	35
Paper de la natura i la fauna	37
Altres consideracions estilístiques	39
Estructura formal de l'obra	41
EL LLENGUATGE	43
El lèxic	43
Mostres de la segona influència sud-eslava	45
Declinació de substantius i pronoms	46
El verb	48
Sintaxi de l'oració	49
INFLUÈNCIA EN LA LITERATURA POSTERIOR	53
ESTUDIS SOBRE L'OBRA	55
EDICIONS DEL <i>CANT</i> EN LLENGÜES PROPERES	57
NOTES SOBRE LA TRADUCCIÓ CATALANA	59

CANT DE LA HOST D'IGOR', D'IGOR' FILL DE SVJATOSLAV, NET D'OLEG	63
Pròleg: Rememrança dels temps antics	65
Primera part: L'expedició contra els polovians	66
Segona part: Discurs áuric de Svjatoslav	71
Tercera part: El plany de Jaroslavna	76
Epíleg: El retorn d'Igor'	77
COMENTARIS SOBRE ELS PROBLEMES ESPECÍFICS DE TRADUCCIÓ	81
BIBLIOGRAFIA	85

El Cant de la host d'Igor' és una obra històrica que narra un fet real: l'expedició que menà Igor' Svjatoslavič el 1185 contra els polovians, tribus asiàtiques de les estepes. La campanya fou tràgica i Igor' i el seu fill romangueren captius dels polovians durant anys. El text acaba amb la fugida i retorn d'Igor' cap a la seva llar.

L'autor anònim, però, vol anar més enllà de la simple crònica, i el seu interès gira entorn de dues preocupacions fonamentals: el perill real que representaven els invasors asiàtics i el clima de guerra civil que atomitzava l'heretat russa.

El tret francament innovador del *Cant de la host d'Igor'* és l'estilització literària, la voluntat que sembla palesa de crear una obra artística capaç de desvetllar sentiments, i per a tal fi són emprats els recursos estètics: la retòrica, la tradició oral i la natura, a la qual dona una presència del tot inhabitual, nova en aquella època. La narració apareix impregnada, alhora, d'un lirisme tendre i d'una magnificència èpica, al servei en cada moment de la tensió emocional. Per tot això resulta una obra única dins del seu gènere.

516

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR

ISBN 9788491911463

1 6 5 1 6

9 788491 911463